

Юлія Павленко
(Миколаїв)

ХАРАКТЕРНІ ТЕНДЕНЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ МИКОЛАЇВЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 60-х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 80-х рр. ХХ ст.

У статті висвітлюються характерні тенденції розвитку аграрного сектору економіки Миколаївської області в другій половині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу літератури й архівних джерел висвітлити позитивні та негативні кризові явища в сільському господарстві Миколаївщини зазначеного періоду.

Для досягнення мети використовувався метод науково-історичної реконструкції. В основі даного методу лежить детальне вивчення джерельної бази та архівних матеріалів з подальшим ґрунтовним їх аналізом. Такий науковий підхід дозволяє реконструювати історичні події в хронологічному порядку та виокремити найвагоміші деталі.

Автор прийшов до висновків, що окремі зрушення у запровадженні нових форм і методів господарювання не призвели до корінного перелому. Основними причинами відставання сільського господарства в зазначений період стали порушення економічних законів розвитку виробництва, принципів матеріальної зацікавленості колгоспників і робітників радгоспів у піднесенні громадського господарства, ущербність колгоспно-радгоспної системи взагалі.

Ключові слова: УРСР, Миколаївщина, доба «застою», сільське господарство, орендний підряд, колгоспи, «неперспективні» села.

Рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС і ХХІІІ з'їзду партії в певній мірі створили можливості для здійснення великих соціально-економічних перетворень в агропромисловому комплексі країни. В 1965 р. в області створені обласна і районні економічні ради, колгоспні бюро економічного аналізу, радгоспні балансові комісії. Очолив обласну раду секретар Миколаївського обкому партії В.С. Ведніков [7, арк. 218]. Ліквідація раднаргоспів у 1965 р. і ряд реформ передрікали багатообіцяючі нововведення в аграрному секторі. Однак, не спроможна зрушити економіку відсталих колгоспів з мертвої точки, влада вдається до адміністративно-примусового закріплення («шефства») підприємств над цими колгоспами для надання всебічної допомоги. На Миколаївщині 54 промислових підприємств і організацій взяли «шефство» над 90 колгоспами, 4 радгоспами і 13 МТС. Найбільш ефективним стало виробниче «шефство»: будівництво теплиць, тваринницьких ферм, спорудження зрошувальних систем, механізація трудомістких процесів у тваринництві тощо.

У 1965 р. в аграрному секторі бракувало 2800 тракторів, із них гусеничних – 1600 шт. і комбайнів прямоочного збирання зернових 1600 шт. Також нестача сівалок зернових – 700 шт., причепів тракторних ПТС-40 – 650 шт., причепів тракторних двохвісних – 350 шт., жаток – 460 і зерноочисних машин – 110 шт. [5, арк. 4].

У 1966 р. перед сільським господарством області постали нові невідкладні завдання. В першу чергу необхідно було підняти зернове господарство і, насамперед, виробництво озимої пшениці. Розгорнулося соціалістичне змагання зі щоденним підбиттям підсумків, матеріальним і моральним заохоченням кращих працівників. У 1966 р. усі колгоспи області перейшли на внутрішньогосподарський розрахунок, впровадили гарантовану грошову оплату праці. Як наслідок, зростання ініціативи і творчості трудівників села дозволили перевиконати плани продажу державі м'яса – на 21,8 тис. т., молока – на 90,5 тис. т., яєць – на 40,3 млн. штук [37, с. 396]. Економічні заходи, що проводилися, сприяли підвищенню ролі громадських засад в управлінні господарством, що в свою чергу

дало можливість зменшити адміністративно-управлінський апарат, ліквідувати посади заступників бригадирів, обліковців на фермах і в тракторних бригадах. Поліпшення організації праці дозволило ряду колгоспів області перейти на 7-годинний робочий день. Відмічені заходи сприяли економічному зміцненню господарств, поліпшенню виробництва сільськогосподарської продукції. Валовий продукт агропромислового комплексу області становив у 1966 р. близько 500 млн. крб., що майже на 100 млн. більше, ніж у 1960-1964 рр. Грошові доходи колгоспів зросли в 1966 р. до 400 млн. крб. проти 309 млн. в 1964 р. Проведені заходи дозволили підвищити оплату праці колгоспникам. Оплата людинодня становила в 1966 р. 3 крб. 64 коп. проти 1,8 крб. середньорічної оплати в 1961-1965 рр. [9, арк. 163]. Середньорічний збір зерна в 1966-1970 рр. склав 1 млн. 691 тис. т., що на 328 тис. т. перевищувало показники попереднього п'ятиріччя. Колгоспи і радгоспи області у VIII-й п'ятирічці продали державі 3 млн. 783 тис. т. зерна – на 428 тис. т. більше, ніж планувалося. Поряд із цим понад план продано державі 71 тис. т. м'яса, 212 тис. т. молока та інша сільськогосподарська продукція [40, с. 267].

У 1970 р. на Миколаївщині налічувалося 230 колгоспів і 107 радгоспів. У середньому один колгосп представляв собою 5482 га сільськогосподарських угідь, 70 тракторів, 9 зернових комбайнів, 2183 голови великої рогатої худоби, 2108 свиней, 1476 овець. На один радгосп області припадало 6572 га сільськогосподарських угідь, 105 тракторів, 13 зернових комбайнів, 2326 голів великої рогатої худоби, 3097 свиней, 1493 овець [38].

У VIII-й п'ятирічці вирощено найвищий на той період для Миколаївщини врожай зернових, достроково виконано план продажу державі хліба, м'яса, молока та інших сільськогосподарських продуктів. Перевиконано п'ятирічний план виробництва продуктів рослинництва, в тому числі озимої пшениці, цукрових буряків, соняшнику. Врожай озимої пшениці в колгоспах і радгоспах становив у 1965 р. 18,4 ц із гектара, в 1970 р. – 28,3 ц. Врожайність усіх зернових культур відповідно становить 17,1 і 25,6 ц із гектара [15, арк. 109]. Найвищу врожайність усіх зернових одержав колгосп «Прогрес» Кривоозерського району: по 42,9 ц із гектара на площі 1040 га. Найвищої врожайності добилися трудівники сільського господарства Жовтневого району – 380 ц із гектара. Площа зрошуваних земель зросла з 55,4 тис. га в 1965 р. до 66,9 тис. га в 1970 р. За роки п'ятирічки збудовано корівники, воловники і телятники на 121 тис. голів, свинарники – на 191 тис. голів, пташники – на 1127 тис. голів [35].

У квітні 1964 р. на території Миколаївщини введена в дію Інгулецька зрошувальна система [27, арк. 10]. Однак введення її в дію супроводжувалося дуже пришвидшеними темпами за рахунок значного зниження якості виконання робіт. Канали зрошувальної системи запроектовані в земляних руслах, режим зрошення не відповідав вимогам інтенсифікації сільськогосподарських культур і проведення повторних посівів на зрошуваних землях. Багато внутрішньогосподарських і розподільних каналів виконані неякісно, внаслідок чого великі втрати води на фільтрацію, що викликало заболочування зрошуваних земель [6, арк. 24]. Глибокі резерви каналів шириною до 15 м і глибиною 0,4-1 м увесь рік заповнені водою, що викликало заболочування зрошуваних земель. Із цієї причини господарства області не використали 289 га зрошуваних земель. У результаті експлуатації каналів почався інтенсивний підйом ґрунтових вод – 1-1,5 м, в окремих місцях 2 м у рік. У зв'язку з великою фільтрацією каналів і різким погіршенням меліоративного стану зрошуваних земель, надалі експлуатувати окремі канали стало неможливо [6, арк. 26].

Як засвідчує текст одного з архівних документів колишнього спецфонду, що представляє собою листування органів місцевої та республіканської влади, подана кількість похибок як при первісному розрахунку, так і при технічному втіленні на практиці настільки значна, що вже навесні 1965 р. почалося складання проекту капітальної реконструкції системи, що в свою чергу призвело до значних матеріальних затрат. У той же час введення Інгулецької зрошувальної системи і подальша інтенсифікація сільського

господарства області справили позитивний вплив на зростання виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у VIII-й п'ятирічці: виробництво овочів при порівнянні до і при зрошенні, збільшилася в 4,4 рази, молока – на 63,7%, м'яса – на 76,1%, яєць в 1,5 рази [16, арк. 156]. Виробництво зерна збільшилося на 6,6%. Впровадження зрошення сприяло зростанню щільності поголів'я всіх видів худоби та птиці в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Всього сільськогосподарських угідь у радгоспах Миколаївського Облмеліводгоспу 199,5 тис. га. У структурі земельних фондів найвищу питому вагу (80,9%) або 161,5 тис. га становила рілля, що характерно для степової зони півдня України. В середньому на один радгосп припадало 5415 га землі в обробітку, 4129 га ріллі, в т. ч. зрошуваної 1390 га. Тобто на 1 га зрошуваних земель у середньому припадало 3,9 богарних земель. Навантаження ріллі на 1-го працівника становило 8 га, в т. ч. зрошуваної 2 га [17, арк. 127].

У 1967 р. в області налічувалось понад 57 тис. га поливних земель – 10% республіканської кількості [13, арк. 117]. 42,5 тис. га одержували воду Інгулецької зрошувальної системи, решта – ділянки малого зрошення. Джерелом Інгулецької системи стали води Дніпра і частково р. Інгульця, а каналом – Інгулець. Інгулецький магістральний канал мав довжину 53,6 км [8, арк. 93]. Протяжність системи 462 км міжгосподарських розподільчих каналів, 1365 км внутрішньогосподарської мережі [33, с. 103].

Однак незадовільне технічне озброєння сільськогосподарського виробництва негативно відбилося на рівні виробництва продукції. Недостатнє забезпечення трудовими ресурсами (в 1965 р. – 71-85%, в т. ч. постійною – 61-71%) також не дозволила досягти максимальних потужностей [46, с. 18]. Основними причинами низької ефективності виробництва в умовах зрошення стали порушення норм і термінів поливу, недостатнє внесення органічних і мінеральних добрив, низький коефіцієнт готовності та використання машин, недостатня кількість меліоративної техніки і дощувальних машин, а також незабезпеченість господарств кадрами. У другій половині 60-х рр. XX ст. водозабезпеченість Інгулецької зрошувальної системи залишалася низькою (гідромодуль дорівнював 0,26 л/сек/га) з низьким ККД [10, арк. 84]. Великі втрати зрошувальної води значно знизили ефективність використання водних ресурсів, призвели до вторинного засолення земель, до їх заболочування, до зниження врожайності [18, арк. 164].

Високу економічну ефективність великих спеціалізованих птахівницьких господарств, виробництво яких організовано на індустріальній основі, можна простежити, аналізуючи порівняльні показники Варварівської, Снігурівської птахофабрик і колгоспів Миколаївській області за 1965-1970 рр. [11, арк. 163]. Так, у 1970 р. птахофабрики справили 54,9% яєць від загального виробництва всіма колгоспами області. Несучість на середньорічну несучку склала по Варварівській птахофабриці 191 яйце, Снігурівській – 159 проти 125 штук у середньому по колгоспах області. Виробництво м'яса птиці на цих птахофабриках за 1970 р. склало 6300 ц або більше 50% його виробництва всіма колгоспами. Значно нижче склали витрати праці на виробництво яєць і м'яса [34, с. 19].

Одним із найкращих колгоспів в області вважався колгосп ім. Кірова в с. Щербані Вознесенського району, очолюваний Героєм Соціалістичної праці М.М. Рябошапкою. Так, 1967 р. навіть при несприятливих кліматичних умовах, колгосп одержав озимої пшениці по 27 ц з га, найбільше в районі. В 70-х рр. стали до ладу нові тваринницькі комплекси, теплиці, зерносховища, склади, пункт технічного обслуговування, великий критий тік. Лише від реалізації бройлерів господарство мало на рік 1,2 млн. крб. чистого прибутку. З ініціативи голови колгоспу в Щербанях спорудили консервний завод, який щороку виробляв 3,5-3,7 млн умовних банок консервів [2, с. 41]. Фактично за VIII-му п'ятирічку колгосп збільшив виробництво зерна майже вдвічі [44, с. 54]. Господарство перетворилося у своєрідний випробувальний полігон для нових дощувальних машин «Фрегат» та ДФ-120 «Днепр», де вони пройшли виробниче випробування і одержали рекомендації для серійного виробництва [12, арк. 52]. Цьому передувала побудова власної зрошувальної

системи – спочатку споруджена гребля, утворивши водоймище т. з. «Щербанівське море» площею 670 га, в подальшому – система ділянок зрошувальної системи з механізованим поливом [44, с. 78].

Кредитні вкладення в сільське господарство області у VIII-мій п'ятиріччі зросли в 2 рази і склали 51 млн. крб. [1, с. 12]. Проте собівартість продукції не тільки не зменшилася, а навпаки зросла. Так, подорожчання виробництва зерна викликалося збільшенням витрат на 1 га посіву. За період 1965-1969 рр. витрати збільшилися в 2,8 рази, а прибавка врожаю склала всього 3,3 ц. У результаті 1 ц приросту зерна коштував 17 крб. [14, арк. 91]. Як наслідок, це спричинило підвищення собівартості продукції [1, с. 17]. Негативною тенденцією стало помітне зниження рівня рентабельності колгоспного і радгоспного виробництва в області: в 1966 р. рентабельність колгоспного виробництва перебувала на рівні 51%, в 1969 р. вона знизилася до 39,4%, в 1970 р. – до 38% [1, с. 19]. У той же час в 1966 р. колгоспи і радгоспи Миколаївської області домоглися рекордних показників врожайності зернових – 24,8 ц з гектара [45, с. 582]. Так, в 1966 р. радгосп «Агрономія» на кожні 100 га сільськогосподарських угідь отримував по 325 ц молока, в 1970 р. – 378 ц [39, с. 61]. Врожайність зерна в 1970 р. склала 25,5 ц з га, цукрових буряків – 284 ц. Прибутки колгоспів досягли 365,5 млн. крб.

Чисельність колгоспного селянства СРСР у 1940 р. становила 29 млн. чол., а в 1970 р. – 17,5 млн. У Миколаївській області щорічна міграція з села в місто становила від 2700 до 3000 осіб. Із 1940 по 1970 рр. сільське населення області зменшилася на 128 тис. осіб або 19% загальної чисельності [34, с. 20]. У середині 60-х рр. ХХ ст. в області проживало 30-58 чол. на 1 км². Внаслідок переселення близько 42 тис. сімей переважно із західних областей УРСР, у 1973 р. щільність жителів на території Миколаївщини досягла 109,9 чол. Створено передумови більш рівномірного формування щільності населення всіх географічних і економічних районів УРСР і раціонального використання трудових ресурсів, інтенсивного розвитку продуктивних сил півдня республіки [41, с. 155].

У роки IX-ї п'ятирічки обласні сільськогосподарські органи, виконкоми районних і сільських Рад депутатів трудящих, а також промислові та будівельні підприємства Миколаєва, Первомайська, Вознесенська приділяли велику увагу питанням комплексної механізації виробничих процесів у тваринництві та птахівництві: на фермах великої рогатої худоби комплексна механізація виконана на 116%, на свинофермах – 100%, птахофермах – 92%. Підприємствами «Облсельгосптехніка» виконано будівельно-монтажних робіт на суму 265 млн. крб. проти 24,1 млн. крб. за планом [19, арк. 11].

Провідне місце в сільському господарстві займало рільництво, передусім виробництво пшениці і кукурудзи. Під цими культурами в районі зайнято близько 70% орної землі [22, арк. 147]. Широкого розвитку набуло виробництво технічних культур – соняшника, конопель, льону-кучерявця, рицини, гірничі, тютюну, кунжуту, арахісу, цукрових буряків. Дуже поширені посіви південних овочів і баштанних культур, великі площі виноградників і товарних фруктових садів [43, с. 99].

Завдяки зусиллям керівництва Баштанського району і особисто першому секретарю райкому КПУ О.Г. Захарченко господарства району стали передовим полігоном у впровадженні колективного підряду. З ініціативи О.Г. Захарченка проведено цілу серію семінарів із секретарями партійних організацій, партгрупорами, пропагандистами, лекторами, агітаторами, на яких актив навчався впроваджувати в практику нові підходи до організації й оплати праці. Завдяки вжитим заходам принципи колективного підряду освоїли всі фахівці, які працювали в селі чи мали до нього відношення – від директорів і вчителів шкіл до керівників господарств і районних служб [32, с. 67]. Завдяки прогресивним нововведенням чисельність механізаторів у хліборобських підрозділах в 70-х рр. скоротилася з 1703 до 827, а вироблювана ними валова продукція зросла з 17023 до 27005 тис. крб. [4, с. 19]. Однак у подальшому, після зміни керівництва району, практика колективного підряду прийшла в занепад, лише в другій половині 80-х рр. ХХ ст. відбулося повернення до прогресивних методів ведення господарства.

Підсумком IX-ї п'ятирічки стало збільшення валової продукції сільського господарства на 19%, продуктивності праці на 22%. Середньорічна врожайність зернових культур зросла на 3,4 ц і склала 24,9 ц з га. Виробництво зерна перевищило 2 млн. т на рік, продаж його державі в порівнянні з VIII-ю п'ятирічкою зріс на 19% і досяг 900 тис. т. в середньому за рік. Найбільший приріст заготівель зерна отримано у Жовтневому, Первомайському, Арбузинському, Баштанському, Снігурівському, Кривоозерському і Братському районах. Приріст заготівель м'яса склав 48%, молока – 20%, яєць – 62%, вовни – 15%. Понад плану державі продано 42,8 тис. т. м'яса і 95 млн. штук яєць [40, с. 288].

Одним із напрямків індустріалізації сільськогосподарського виробництва та проявів агропромислової інтеграції став розвиток підсобних промислових виробництв і промислів. У 1977 р. у господарствах області, які мали підсобні підприємства, врожайність овочів вища на 0,9 ц/га, в 1978 р. – на 6,4 ц/га, в 1984 р. – на 28,9 ц/га порівняно зі середньо обласними показниками. Рівень рентабельності овочівництва на 29% вищий, ніж середній показник по області. Якщо в 1984 р. зазначені господарства одержали прибутку 4278 тис. крб., то інші колгоспи, де відсутні переробні підприємства, лише 985,3 тис. крб. [30, с. 35-36].

Жоден із районів не впорався з завданнями щодо заготівель продукції сільського господарства за всі роки XI-ї п'ятирічки. Такі райони як Березнегуватський, Єланецький, Казанківський, Новоодеський не виконали план продажу ні по одному виду продукції [42]. Щорічно на 4 тис. чол. зменшувалася кількість сільського населення. Щорічно з карти зникає 10 сіл, з'явилися т.зв. «неперспективні» села. Зростає навантаження на міста [47, с. 30].

У малосприятливому для сільського господарства 1984 р. завдяки частковому переходу на індустріальні рейки господарювання в аграрному комплексі області відбулись позитивні зрушення: вартість валової продукції перевищила середньорічний рівень X-ї п'ятирічки на 13,1%. Однак незадовільна ситуація з житловим будівництвом призвела до значного відтоку людських ресурсів з села: порівняно з 1976 р. сільське населення області скоротилось на 4 тис. чол., тобто на 8,1% [26, арк. 23]. Особливо почала відчуватись нестача кадрів масових професій – механізаторів і тваринників. Для покращення якості забезпечення житловим фондом за 1981-1984 рр. у сільській місцевості збудовано 578 тис. м² житла [24, арк. 17]. Успішно виконали плани житлового будівництва колгоспи Новоодеського, Єланецького, Доманівського районів. Плани будівництва шкіл у сільській місцевості за 1981-1984 рр. виконані на 74%, дитячих садків – на 101%, будинків культури і клубів – на 103%, лазень – лише на 11%. Не введено в експлуатацію школи у Веселинівському, Новобузькому і Первомайському районах; дитячий садок у Казанківському, клуби у Баштанському і Березнегуватському районах [28, арк. 49]. Особливо гостро в X-й п'ятирічці стоїть питання газифікації села. На 1985 р. експлуатується 70 км підвідних газопроводів, 192 км розвідних внутрішньогосподарських газових мереж, газифіковано 3700 будинків. Природний газ одержують 32 господарства, в тому числі 22 колгоспи семи районів. У 1985 р. починається будівництво підвідних газопроводів до м. Вознесенська, селищ Єланець і Березанка. За 1981-1984 рр. за кошти колгоспів побудовано 199,2 км розвідних мереж, газифіковано 1806 жилих будинків. За 1985 р. прокладено 1400 км газових мереж і газифіковано природним газом 850 квартир [31, с. 7].

На розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства області за роки XI-ї п'ятирічки тільки з 1981 по 1983 рр. направлено 788 млн. крб. капітальних вкладень, збільшилися поставки високопродуктивної техніки, мінеральних добрив, розширилися площі зрошуваних земель [3]. Машинно-тракторний парк колгоспів і радгоспів області в роки XI-ї п'ятирічки нараховував понад 19 тис. тракторів, у тому числі три тисячі енергонасичених, понад 4600 комбайнів «Нива» і «Колос», 770 бурякозбиральних комплексів, 10 тис. вантажних автомобілів, в області працювало 40 районних майстерень, де ремонтували до 80% машин, що підлягали ремонту [36, с. 6].

В АПК відбувалися неоднозначні, суперечливі процеси. З одного боку, у розвиток сільського господарства вкладалися величезні капітальні вкладення, спрямовані на

зміцнення його матеріально-технічної бази, зростання енергоозброєності, розроблені передові методи використання меліорації, хімізації, впроваджені індустріальні технології вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продуктів тваринництва, інтенсивні методи виробництва м'яса і молока, здійснені комплексні заходи щодо соціальної перебудови села [29, с. 6].

У теж час знижувалися середньорічні темпи приросту продуктивності праці. Якщо у VIII-й п'ятирічці середньорічні темпи приросту продуктивності праці становили 5,4%, у IX – 4%, у X – 2,6%, то в XI – 1,5% [23, арк. 219]. У 70-ті рр. XX ст. особливо помітно знизилися темпи економічного зростання, не вдалося повністю здійснити намічену соціальну програму. При розробці та виробництві техніки для села недостатньо враховувалася специфіка сільськогосподарського виробництва, особливо гостро постала проблема її якості. Низька продуктивність, погана якість, недовговічність сільськогосподарської техніки, некомплектні та несвоєчасні поставки призводили до великих матеріальних і трудових витрат із її експлуатації, падінню фондівддачі, підвищення собівартості продукції, зменшенню рентабельності сільськогосподарського виробництва. Постачання техніки сільському господарству йшло в основному на покриття машин, що передчасно вийшли з ладу. Поставка деяких видів сільськогосподарських машин навіть не відшкодовувала їх вибуття, їх парк зменшувався. Економічні взаємозв'язки колгоспів і радгоспів із іншими сферами господарства носили нееквівалентний характер. Так, якщо в 1966 р. 1 т металу порівнювалася до 14,7 ц пшениці, то в 1977 р. – вже до 23 ц [20, арк. 21]. Зростання цін на сільськогосподарські машини не відповідала збільшенню їх продуктивності. У 1966-1977 рр. ціна зернових сівалок підвищилася в 3 рази, а продуктивність залишилася колишньою. Пропускна здатність комбайна «Нива» у порівнянні з попередником зросла на 3,4%, а ціна на нього – на 50%. На трактор Т-150 ціни зросли в 3 рази при збільшенні потужності в 2 рази [21, арк. 116].

Планування розвитку сільського господарства науково не обґрунтовувалось. Встановлення колгоспам і радгоспам безлічі планів (основний, додатковий, народногосподарський) по заготівлях сільськогосподарської продукції, невиправдані їх перегляди і коригування, планування «від досягнутого рівня» без обліку матеріальних, технічних, трудових ресурсів, ґрунтово-кліматичних особливостей, відсутність наукової політики цін на кожен вид продукції стримували зростання виробництва. Обстановка ускладнювалася тим фактом, що головним напрямом вдосконалення управління виробництвом було не матеріальне стимулювання працівників і достатнє матеріально-технічне постачання господарств, а адміністрування. У 1985 р. 8,7 тис. колгоспів (17,7%) і радгоспів республіки – збиткові, 23% господарств мали рентабельність не вище 10%, 30% господарств – 10-25%, 19% господарств – 25-40%. Тільки 10% господарств мали рентабельність вище 40%. У 1986 р. 500 колгоспів і радгоспів України закінчили рік зі збитками. У Миколаївській області нерентабельним стало кожне п'яте господарство [29, с. 144-147].

Таким чином, основними причинами відставання сільського господарства в зазначений період стали порушення економічних законів розвитку виробництва, принципів матеріальної зацікавленості колгоспників і робітників радгоспів у піднесенні громадського господарства, ущербність колгоспно-радгоспної системи взагалі. В організації сільськогосподарського виробництва припускалося чимало помилок, прорахунків і прийнято багато непродуманих, вольових рішень. Називалися нереальні цифри передбачуваної продукції. Великої шкоди розвитку сільського господарства завдали адміністративно-командні методи і некомпетентність керівництва та управління, ставка не на економічні важелі прогресу, а на зміцнення та перестановку партійних кадрів, мобілізаційні кампанії, взяття нереальних зобов'язань, а потім неправдиві рапорти про їх виконання, масові приписки. Негативну роль відіграли нескінченні укрупнення і розукрупнення колгоспів, перетворення колгоспів на радгоспи. Гальмувалося впровадження у виробництво досягнень

науки і передового досвіду. Виконання планів продажу державі сільськогосподарської продукції в другій половині 60-х – 70-х рр. досяглося за рахунок не інтенсивних, а екстенсивних методів господарювання.

Повна відсутність господарської самостійності, втрата селянами почуття господаря землі, перетворення його в найманого робітника, брак матеріального заохочення, різке підвищення цін на сільськогосподарську техніку, мінеральні добрива, промислові товари, адміністрування призвели до значного погіршення цієї галузі господарства. Так, врожайність зернових в 1970 р. становила 25,5 ц з га, в 1985 р. – 23,3 ц. Відповідно цукрових буряків – 284 і 226 ц з га. Виконання планів виробництва зерна в середньому в досліджуваній період досягло лише 85%, м'яса – 87%, молока – 95%. Валовий прибуток колгоспів зменшився з 305,5 млн крб. у 1970 р. до 163,8 млн. крб. в 1985 р.

На ефективності сільськогосподарського виробництва особливо негативно позначилися дедалі зростаючі відчуження селянства від землі і колективної власності, адміністрування і шефство, зловживання керівників господарств, приписки, перевитрати трудоднів при їх нарахуванні, розкрадання, заборгованість у грошовій оплаті, неправомірна боротьба з «нетрудовими доходами».

Безправне становище селян, незадовільний стан медичного обслуговування, високий рівень тяжкої ручної праці, особливо у тваринництві, бездоріжжя, низька заробітна плата змушували селян мігрувати в міста. Внаслідок цього чисельність сільського населення зменшилася з 52% всього населення області у 1965 р. до 34% у 1985 р. Щорічно кількість сільських жителів у 1965-1985 рр. зменшувалась на 4000 чол. при одночасному зростанні міського населення та попиту на продукти харчування, сільгоспсировину для легкої та харчової промисловості. Негативним фактором стало не лише зменшення кількості сільського населення, але й скорочення сільських населених пунктів. Це стало наслідком злочинної брежнєвської так званої концепції «неперспективних і малоперспективних сіл». Так, у 1971 р. в області нараховувалося 1080 сільських населених пунктів, підпорядкованих 210 сільським Радам, а на 1 січня 1990 р. 916 сільських населених пунктів підпорядковувалися 243 сільрадам [25, арк. 11]. Кількість сільрад збільшилася за рахунок укрупнення низки «перспективних» сіл, до яких переселялися селяни з «неперспективних». До того ж 370 населених пунктів (40% від їх загальної кількості) – це малі села, з кількістю жителів до 200 чол. У 224 селах налічувалось менше 50 чол. працездатних. Тільки впродовж 1976-1986 рр. із географічної карти Миколаївщини щорічно зникало 10 сіл. Системні негативні тенденції призвели в середині 80-х рр. ХХ ст. до глибокої кризи в аграрному секторі Миколаївщини та необхідності кардинальних реформ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальные задачи труженников села. Материалы науч.-практ. конф. «Пути повышения экономической эффективности сельскохозяйственного производства в колхозах и совхозах Николаевской области» / Ред. кол.: Н.Е. Кулиш (отв. ред.) и др. – Одесса: Маяк, 1971. – 113 с.
2. Вознесенщина моя зоряна: Іст.-краєзнав. нарис / Ред.-упоряд. А.М. Коцюбинський; Уклад. Р.І. Захарова, Н.М. Керлан, В.А. Михалевич. – Вознесенськ: Б.в., 2003. – 209 с.
3. Гаман Т. Курс на інтенсивний розвиток / Т. Гаман // Південна правда. – 1984. – 20 квітня. – С. 3.
4. Гоцуенко Е. Механізм впровадження прогресивного / Е. Гоцуенко // Агропром України. – 1990. – № 3. – С. 18-22.
5. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. Р-992, оп. 12, спр. 27.
6. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 28.
7. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 156.
8. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 161.
9. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 162.
10. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 163.
11. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 164.
12. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 166.
13. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 286.
14. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 531.

15. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 686.
16. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 694.
17. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 695.
18. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 835.
19. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 1934.
20. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 2208.
21. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 2466.
22. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 2473.
23. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 3711.
24. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 4105.
25. ДАМО, ф. Р-992, оп. 12, спр. 4792.
26. ДАМО, ф. Р-2764, оп. 14, спр. 792.
27. ДАМО, ф. 5680, оп. 3, спр. 84.
28. ДАМО, ф. Р-6082, оп. 11, спр. 216.
29. Дмитроченко М.Ф. На пути развития хозяйственной самостоятельности колхозов: из опыта работы партийных организаций Украины в 1965–1987 гг. / М.Ф. Дмитроченко. – Х.: Вища школа, 1988. – 168 с.
30. Економіка підсобних підприємств і промислів у колгоспах / О.В. Черненко, М.Г. Полозенко, М.К. Лавренюк та ін.; за ред. І.Ф. Богдана. – К.: Урожай, 1986. – 112 с.
31. Жук В.М. Спільними зусиллями / В.М. Жук // Тваринництво України. – 1985. – № 9. – С. 6-7.
32. Захарченко О. Організація та оплата праці в механізованих загонах і ланах / О. Захарченко. – Одеса: Маяк, 1975. – 143 с.
33. Земля в цвіту. Соціалістичні перетворення на Миколаївщині за 50 радянських років / М.І. Божаткін, А.І. Демешин, Г.Г. Єжелов; ред. кол.: В.О. Васильєв (відп. ред.) та ін. – Одеса: Маяк, 1967. – 180 с.
34. Кливенко П.И. Специализация и его роль в развитии сельскохозяйственного производства (на материалах колхозов Николаевской области УССР): автореферат дисс. на соиск. науч. степени к.э.н. / П.И. Кливенко. – К., 1972. – 33 с.
35. Миколаївщина: від з'їзду до з'їзду // Південна правда. – 1971. – 29 січня. – С. 3.
36. Молчан І. На індустріальній основі / І. Молчан // Механізація сільського господарства. – 1982. – № 4. – С. 6-7.
37. Нариси історії Миколаївської обласної партійної організації (1897–1968 рр.) / І.О. Гостев, Ю.А. Горбань, З.Д. Каткова, В.М. Немятий та ін.; Ред.кол. В.О. Васильєв (відп. ред.) та ін. – Одеса: Маяк, 1969. – 419 с.
38. Николаевщина в цифрах и фактах // Южная правда. – 1972. – 4 октября. – С. 2.
39. Нікітченко О.М. Радгосп «Агрономія» Миколаївської області / О.М. Нікітченко. – Одеса: Маяк, 1974. – 119 с.
40. Очерки истории Николаевской областной партийной организации / В.А. Васильєв, Ю.А. Горбань, И.А. Гостев и др.; Ред.кол.: В.А. Васильєв (отв. ред.) и др. – Одесса: Маяк, 1980. – 327 с.
41. Панченко П.П. Развитие общественно-политической жизни современного села УССР 1960-1984 / П.П. Панченко. – К.: Наукова думка, 1985. – 262 с.
42. Петренко І. Невідкладні завдання Рад / І. Петренко // Південна правда. – 1985. – 27 червня. – С. 2.
43. Розміщення продуктивних сил Української РСР / Ред. кол.: М.М. Паламарчук (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1969. – 172 с.
44. Рябошапка М.М. Ленінським шляхом / М.М. Рябошапка. – К.: Урожай, 1977. – 159 с.
45. Соціалістична перебудова сільського господарства Української СРСР. У 2 т. – Т. 2. 1938-1970 рр. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968. – 695 с.
46. Тарасенко С.И. Экономическая эффективность растениеводческих отраслей и культур в условиях орошаемого земледелия и резервы его повышения (на примере совхозов с орошаемыми землями Николаевской области): автореферат дисс. на соиск. науч. степени к.э.н. / С.И. Тарасенко. – К., 1967. – 23 с.
47. Шкварець В.П. Хронологія та бібліографія Миколаївщини: Іст.-краєзнав. дослідж. / В.П. Шкварець, Ю.І. Гузенко. – Миколаїв: ОУН ім. І.І. Мечникова, 2009. – 134 с.

REFERENCES

1. Aktualnyie zadachi truzhenikov sela. Materialyi nauch.-prakt. konf. «Puti povyisheniya ekonomicheskoy effektivnosti selskohozyaystvennogo proizvodstva v kolhozah i sovhozah Nikolaevskoy oblasti» / Red. kol.: N.E. Kulish (otv. red.) i dr. – Odessa: Mayak, 1971. – 113 s.
2. Voznesenschina moya zoryana: Ist.-kraEznav. naris / Red.-uporyad. A.M. Kotsyubinskiy; Uklad. R.I. Zaharova, N.M. Kerlan, V.A. Mihalevich. – Voznesensk: B.v., 2003. – 209 s.
3. Haman T. Kurs na intensyvnyi rozvytok / T. Haman // Pivdenna pravda. – 1984. – 20 kvitnia. – S. 3.
4. Hotsuenko E. Mekhanizm vprovadzhennia prohresyvnoho / E. Hotsuenko // Ahroprom Ukrainy. – 1990. – № 3. – S. 18-22.

5. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (dali – DAMO), f. R-992, op. 12, spr. 27.
6. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 28.
7. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 156.
8. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 161.
9. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 162.
10. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 163.
11. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 164.
12. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 166.
13. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 286.
14. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 531.
15. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 686.
16. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 694.
17. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 695.
18. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 835.
19. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 1934.
20. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 2208.
21. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 2466.
22. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 2473.
23. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 3711.
24. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 4105.
25. DAMO, f. R-992, op. 12, spr. 4792.
26. DAMO, f. R-2764, op. 14, spr. 792.
27. DAMO, f. 5680, op. 3, spr. 84.
28. DAMO, f. R-6082, op. 11, spr. 216.
29. Dmitrochenko M.F. Na puti razvitiya hozyaystvennoy samostoyatelnosti kolhozov: iz opyita raboty partiynykh organizatsiy Ukrainy v 1965–1987 gg. / M.F. Dmitrochenko. – H.: Vischa shkola, 1988. – 168 s.
30. Ekonomika pidsobnykh pidpriemstv i promysliv u kolhospakh / O.V. Chernenko, M.H. Polozenko, M.K. Lavreniuk ta in.; za red. I.F. Bohdana. – K.: Urozhai, 1986. – 112 s.
31. Zhuk V.M. Spilnyy zusylyamy / V.M. Zhuk // Tvarynystvo Ukrainy. – 1985. – № 9. – S. 6-7.
32. Zakharchenko O. Orhanizatsiia ta oplata pratsi v mekhanizovanykh zahonakh i lanakh / O. Zakharchenko. – Odesa: Maiak, 1975. – 143 s.
33. Zemlia v tsvitu. Sotsialistychni peretvorennia na Mykolaivshchyni za 50 radianskykh rokiv / M.I. Bozhatkin, A.I. Demeshyn, H.H. Yezhelov; red. kol.: V.O. Vasliaiev (vidp. red.) ta in. – Odesa: Maiak, 1967. – 180 s.
34. Klivenko P.I. Spetsializatsiya i ego rol v razvitii selskohozyaystvennogo proizvodstva (na materialah kolhozov Nikolaevskoy oblasti USSR): avtoreferat diss. na soisk. nauch. stepeni k.e.n. / P.I. Klivenko. – K., 1972. – 33 s.
35. Mykolaivshchyna: vid z'izdu do zizdu // Pivdenna pravda. – 1971. – 29 sichnia. – S. 3.
36. Molchan I. Na industrialnii osnovi / I. Molchan // Mekhanizatsiia silskoho hospodarstva. – 1982. – № 4. – S. 6-7.
37. Narysy istorii Mykolaivskoi oblasnoi partiinoi orhanizatsii (1897–1968 rr.) / I.O. Hostev, Iu.A. Horban, Z.D. Katkova, V.M. Nemiatiy ta in.; Red.kol. V.O. Vasyliev (vidp. red.) ta in. – Odesa: Maiak, 1969. – 419 s.
38. Nikolaevschina v tsifrah i faktah // Yuzhnaya pravda. – 1972. – 4 oktyabrya. – S. 2.
39. Nikitchenko O.M. Radhosp «Ahronomiia» Mykolaivskoi oblasti / O.M. Nikitchenko. – Odesa: Maiak, 1974. – 119 s.
40. Ocherki istorii Nikolaevskoy oblastnoy partiynoy organizatsii / V.A. Vasilev, Yu.A. Gorban, I.A. Gostev i dr.; Red. kol.: V.A. Vaslyayev (otv. red.) i dr. – Odessa: Mayak, 1980. – 327 s.
41. Panchenko P.P. Razvitie obschestvenno-politicheskoy zhizni sovremennogo sela USSR 1960-1984 / P.P. Panchenko. – K.: Naukova dumka, 1985. – 262 s.
42. Petrenko I. Nevidkladni zavdannia Rad / I. Petrenko // Pivdenna pravda. – 1985. – 27 chervnia. – S. 2.
43. Rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainskoi RSR / Red. kol.: M.M. Palamarchuk (vidp. red.) ta in. – K.: Naukova dumka, 1969. – 172 s.
44. Riaboshapka M.M. Leninskym shliakhom / M.M. Riaboshapka. – K.: Urozhai, 1977. – 159 s.
45. Sotsialistychna perebudova silskoho hospodarstva Ukrainskoi SRSR. U 2 t. – T. 2. 1938-1970 rr. – K.: Vyd-vo Kyivskoho un-tu, 1968. – 695 s.
46. Tarasenko S.I. Ekonomicheskaya effektivnost rasteniievodcheskikh otrasley i kultur v usloviyah oroshaemogo zemledeliya i rezervyi ego povyisheniya (na primere sovhozov s oroshaemyimi zemlyami Nikolaevskoy oblasti): avtoreferat diss. na soisk. nauch. stepeni k.e.n. / S.I. Tarasenko. – K., 1967. – 23 s.
47. Shkvarets V.P. Khronolohiia ta bibliohrafiia Mykolaivshchyny: Ist.-kraiezn. doslidzh. / V.P. Shkvarets, Iu.I. Huzenko. – Mykolaiv: OUN im. I.I. Mechnykova, 2009. – 134 s.

Павленко Ю. Характерные тенденции в аграрном секторе Николаевщины во второй половине 60-х – первой половине 80-х гг. XX ст.

В статье освещаются характерные тенденции в развитии аграрного сектора экономики Николаевской области во второй половине 60-х – первой половине 80-х гг. XX в.

Цель статьи заключается в том, чтобы на основе анализа литературы и архивных источников осветить положительные и отрицательные кризисные явления в сельском хозяйстве Николаевщины указанного периода.

Для достижения цели использовался метод научно-исторической реконструкции. В основе данного метода лежит подробное изучение источников и архивных материалов с последующим основательным их анализом. Такой научный подход позволяет реконструировать исторические события в хронологическом порядке и выделить наиболее значимые детали.

Автор пришел к выводу, что отдельные сдвиги во внедрении новых форм и методов хозяйства не привели к коренному перелому. Основными причинами отставания сельского хозяйства в указанный период стали нарушения экономических законов развития производства, принципов материальной заинтересованности колхозников и рабочих совхозов в подъеме общественного хозяйства, ущербность колхозно-совхозной системы вообще.

Ключевые слова: *УССР, Николаевская область, эпоха «застоя», сельское хозяйство, арендный подряд, колхозы, «неперспективные» сёла.*

Pavlenko Yu. Characteristic tendencies in the Mykolaiv oblast agricultural sector during the second half of 60's – early 80's of the XX century.

The article highlights the characteristic tendencies in the development of the Mykolaiv oblast agricultural sector of economy in the second half of the 60's-early 80's of the XX century.

The purpose of the article is to highlight the positive and negative crisis phenomena in the Mykolaiv oblast agriculture during the specified period based on the analysis of references and archival sources.

To achieve the goal, the method of scientific and historical reconstruction was used. The method is based on a detailed study of the source base and archival materials, followed by a thorough analysis. This scientific approach enables to reconstruct the historical events in chronological order and point out the most important details.

The author came to the conclusion that some changes in the introduction of new forms and methods of farm management did not lead to a turning point. The main reasons for the agriculture gap in this period were the violation of economic laws of production development, the principles of the material interest of the collective farmers and state farm workers in the recovery of the social economy, deficiency of collective-state farm system in general.

Keywords: *Ukrainian SSR, the Mykolaiv oblast, the Stagnation Period, agriculture, leasing contract, collective farms, «unpromising» villages.*

Одержано 25.02.2016.

УДК 329.78:321(477):316.77

**Вячеслав Редзюк
(Переяслав-Хмельницький)**

СПІВРОБІТНИЦТВО ТА КОМУНІКАТИВНІ ЗВ'ЯЗКИ МОЛОДІ З ДЕРЖАВНИМИ СТРУКТУРАМИ ВЛАДИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

У статті, на базі історичного й аналітичного методів, здійснено аналіз процесів взаємодії молоді та влади.

Суспільно-політичні трансформації XXI ст. в Україні стали ключовими каталізаторами активізації молоді в житті держави. Потреби часу, зумовлені революційними, інтеграційними